

(4) Neokonfucianismus II – nauka

- neokonfuciánská tradice 11. – 12. století vytvořena zpětně Zhu Xim; spojující prvek – zájem o kosmologii pod vlivem buddhismu (předtím v konfucianismu méně akcentovaný), avšak protibuddhistické zaměření (odpor proti buddhistické představě o iluzorní povaze jevů)

→ *daoxue* nebo *daotong* – představa o přerušené ortodoxní linii předávání „pravé nauky“ (*dao*) od Konfucia k neokonfuciánům

- Shao Yong 邵雍 (1012–1077)

- usiloval formulovat souvislost člověka a kosmu pomocí hexagramů *Knihy Proměn*

- uvedení výrazu *taiji* 太極 (= „nejzazší počátek“; „hřebenová vaznice“) do soudobých diskuzí

Komentář k připojeným výroky Knihy Proměn:

V Proměnách Nejvyšší počátek (taiji) plodí dva vzory (yi 儀). Dva vzory plodí čtyři obrazce (xiang 象), které plodí osm trigramů (gua 卦). Ty určují blahodárnost a nepřízeň. Určení blahodárnosti a nepřízně plodí velká díla.

→ rozrůzněný svět empirické zkušenosti se utváří postupným procesem množení a rozrůžňování z původního jediného nerozlišeného celku.

→ systém analogických a korelativních vztahů (po vzoru hanského kosmologického myšlení)

- pojetí dokonalé lidské osobnosti u Shao Yonga:

Lidská mysl je schopna poznávat „pořadající strukturu“ (*li* 理) věcí. Dochází k tomu skrze „pozorování věcí“ (*guan wu* 觀物), které předpokládá zbavení se subjektivního pohledu na věci a „splynutí s věcmi“ (též se označuje jako „obrácené pozorování“ – *fan guan* 反觀, tj. pozorování věcí z hlediska těchto věcí samých).

→ silný vliv chanového buddhismu a jeho pojetí meditace coby „pozorování mysli“. I u Shao Yonga jde o takové nastavení mysli, které nezkrusleně „odráží“ (metafora zrcadla) vnější podněty.

Shao Yong:

Tak člověk pozná, že já je ten druhý a ten druhý je já a že my všichni jsme totéž co všechny ostatní věci světa. Tak se stane možné učinit zrak světa svým vlastním zrakem a není nic, co by tento zrak nezahlédl.

Světec dokáže skrze svou mysl pozorovat všechna ostatní srdce, skrze sebe pozorovat všechny ostatní, skrze jednu věc pozorovat všechny ostatní věci, skrze svou dobu pozorovat všechny ostatní časy. ... A také to znamená, že nahoře dokáže rozeznat roční doby na Nebi, dole dokáže proniknout skrz naskrz principy Země a uprostřed dokáže v úplnosti rozeznat charakteristické vlastnosti věcí.

→ celé je to založeno na představě o principiální jednotě/souvislosti všech jevů – termíny *taiji* a *li*. Světec dokáže svůj pohled „obrátit“ (*fan* 反) zpět k počátku všech věcí a tak rozumět i jejich přítomnému stavu („pořadající struktura“ *li*)

● Zhou Dunyi 周敦頤 (1017–1073)

- rovněž kosmologické myšlení založené na *Knize Proměn*. Jeho stručné, ale významné dílo *Vysvětlení Diagramu Nejvyššího počátku (Taijitu shuo 太極圖說)* je v kompletním překladu uvedeno v *Dějínách č. myšlení od A. Chengové na str. 416–417*.

- Vrcholné nebytí (*wuji* 無極) = nejzazší počátek (*taiji* 太極); „nemá hřebenovou vaznici a přesto je hřebenovou vaznicí“ (*wuji er taiji* 無極而太極)

- dokonalá lidská osobnost:

Zhou Dunyi:

Nejdůležitější je soustředit se na Jedno. Soustředit se na Jedno znamená oprostít se od tužeb. Kdo se oprostí od tužeb, je prázdný, když je v klidu, a kráčí zpříma, když je v pohybu. Když je v klidu, pak září, a když září, pak proniká vším a vše chápe. Když kráčí zpříma, pak je nestranný, a když je nestranný, pak obsáhne vše.

• Zhang Zai 張載 (1020–1078)

- ještě výraznější opozice vůči buddhismu

Zhang Zaiův žák Fan Yu:

Věru je jen jediné Dao. ... To, které způsobuje, že Nebe je v pohybu, že Země nese svůj náklad, že Slunce a Měsíc svítí, že duchové a božstva jsou skrytí, že vítr a mraky se mění, že řeky plynou. ... Od kořene k větvím, odshora dolů vše propojuje jediné Dao.

→ konfucínský řád je zároveň řádem přírody a je jediným pravým řádem

Zhang Zai: *Zdá se, že ve svých výrociích o lidské přirozenosti Buddha nepochopil proměny.*

- Zhang Zai jako první zavedl komplementární protiklad životní energie (*qi* 氣) a pořadající struktury (*li* 理)

- Zhang Zaiova kosmologie: Existuje počátek všech věcí (*taixu* 太虛 = „nejzazší prázdnota“) a z něj počíná *qi*. Všechny věci a jevy, hmotné i duševní, jsou různou podobou *qi*. Realita je nepřetržitý proces zhušťování (např. zrození) a smršťování (např. stárnutí a smrt) *qi*.

Shromažďování a rozptylování qi se má k Nejzazší prázdnotě jako tuhnutí a tání ledu k vodě. Pochopíme-li, že Nejzazší prázdnota je totožná s qi, pak chápeme, že „nebýt“ (wu 無) neexistuje.

→ jednota *qi* umožňuje Zhang Zaiovi vysvětlit kontinuitu světa navzdory neustálému proměňování, aniž by svět (jevy) prohlásil za iluzi jako buddhisté. Rovněž buddhistický (a taoistický) pojem *prázdnoty* se stal součástí kontinuální reality světa díky tomu, že i prázdnotu Zhang Zai prohlásil za specifickou podobu *qi*.

→ pojem *prázdnoty* u Zhang Zaije definuje i světce (dokonalou lidskou osobnost):

Nejvyšší prázdnota naplňuje Nebe ... a naplňuje i lidskou mysl. Prázdnota je pramenem lidskosti (ren 仁). ... Nebe a Země považuje prázdnotu za svoji sílu (de 德), nejdokonalejší dobro je prázdno.

- konkrétní lidská osobnost je specifickým zhuštěním *qi*. *Qi* je i zdrojem všech lidských nedostatků, které jsou tudíž vrozené. Lidská přirozenost je však dle Zhang Zaie dobrá a učení (*xue* 學) překoná i všechny nedostatky dané *qi*.

• bratři Chengové – Cheng Hao 程顥 (1032–1085) a Cheng Yi 程頤 (1033–1107)

- Zhang Zaiovi synovci

- stanovení linie předávání pravého „učení daa“ (*daoxue* 道學) po linii Konfucius – Mencius, a pak až současnost

- plné rozvinutí koncepce *li* 理 jako všepronikající „pořádající struktury“ všech věcí. Podle Cheng Yiho *li*, nikoliv *qi*, sjednocuje veškerou realitu.

Všechny věci mají tutéž pořádající strukturu. Například to, co činí oheň horkým a odu chladnou, je totéž, co řídí vztahy mezi vládcem a ministrem, mezi otcem a synem.

→ explicitní sjednocení všech jevů (přírodních i společenských) prostřednictvím pojmu *li*

Cheng Yi rovněž ztožňuje pojem „pořádající struktury“ (*li* 理) se starým konfuciánským konceptem obřadnosti (*li* 禮):

Dívat se, naslouchat, mluvit, hýbat se v souladu s pořádající strukturou věcí (li 理), to znamená chovat se podle obřadů (li 禮). Obřady, to je pořádající struktura. (Li, li ye. 禮, 理也。)

→ pravé poznání (*zhi* 知) – poznání pořádající struktury; takové poznání je chápáno jako hluboké proniknutí do podstaty věcí, nikoliv pouhé rozumové pochopení. Pravé poznání má rovněž bezprostředně za následek žádoucí jednání:

Pravé poznání není poznání běžné. Stalo se mi, že jsem viděl vesničana, kterého již dříve poranil tygr. Kdosi teď mluvil o tygrovi, který napadá lidi, a všechny zachvátila hrůza; tento vesničan se však zatvářil docela zvláště. Každý, i docela malé dítě ví, že tygr může roztrhat člověka, ale to ještě není to pravé

poznání. Platí jedině poznání podobné tomu vesničanovu. Tak ti, kdo dále dělají něco, o čem vědí, že je to špatné, v tom nemají to pravé poznání; kdyby je měli, zajisté by to už nedělali.

- Zhu Xi 朱喜 (1130–1200)

- velký systematik předchozího neokonfuciánského učení (hlavně navazuje na Zhang Zaie a bratry Chengy)

- nejzazší počátek (*taiji*) je totéž jako *li* 理 .

- *li* 理 a *qi* 氣: obojí existuje zároveň, není jednoho bez druhého

- *li* je přítomno v člověku: *Přirozenost (xing 性) je totéž co pořadající struktura (li).*

Vyšší učení:

Ten, kdo chtěl v dávných dobách projasnit jasnou mravní sílu v celém podnebesí, dal nejprve do pořádku svůj stát. Kdo chtěl dát do pořádku svůj stát, nejprve uspořádal svou rodinu. Kdo chtěl uspořádat svou rodinu, nejprve zkultivoval sám sebe. Kdo chtěl zkultivovat sám sebe, nejprve napravil svou mysl. Kdo chtěl napravit svou mysl, nejprve učinil své myšlenky opravdovými. Kdo chtěl učinit své myšlenky opravdovými, nejprve rozšířil své porozumění [věcem]. Porozumění se rozšiřuje zkoumáním věcí (ge wu 格物).

Zhu Xiho komentář:

„Zkoumat“ (ge 格) znamená „dojít do cíle“ (zhi 至). „Věc“ (wu 物) je jako „záležitost“ (shi 事). Až do konce proniknout pořadající strukturou věcí a záležitostí (shi wu zhi li 事物之理) znamená usilovat o to, aby nebylo nic, kam bych nedosáhl.

Tvrzením, že rozšiřování porozumění spočívá ve zkoumání věcí, je myšleno, že snaha rozšířit své vlastní porozumění spočívá v tom, přistupovat stále k věcem a beze zbytku prozkoumat jejich pořadající strukturu (li 理). Obecně vzato platí, že v pronikavém působení lidských myslí navenek je vždy přítomno porozumění a že kterákoliv věc v podnebesí má vždy pořadající strukturu. Proto platí, že

pokud porozumění není dokonalé, je to tím, že pořadající struktura nebyla prozkoumána beze zbytku. Pokud tudíž je zahájena výchova prostřednictvím vyššího učení, musí být studenti vedeni k tomu, aby při setkání s kteroukoliv věcí na světě vždy vycházeli od pořadající struktury, které již rozumějí, rozvíjeli ji dále a snažili se dojít kam až to jde. Když se bude člověk usilovně snažit po dlouhou dobu, dojde až do bodu, kdy se náhle všechno propojí. Pak nebude mezi věcmi nic, ať už projevené navenek nebo skrývané uvnitř, hrubé nebo jemné, čím by člověk nepronikl, a v celém konstitučním základě i velikém fungování jeho mysli nebude nic, co by nebylo úplně jasné. Tomu se říká, že 'věci jsou prozkoumány' a 'porozumění rozšířeno'.

Zhu Xi rozlišuje „mysl Daa“ (*daoxin* 道心) a „lidskou mysl“ (*renxin* 人心). Mysl daa je lidskou přirozeností a je totožná s *li*. Lidská mysl jsou konkrétní rozumové a emocionální projevy, které je třeba kontrolovat.

→ viz buddhistické učení o vrozené buddhovské přirozenosti

- Lu Jiuyuan 陸九淵 (1139–1193)

- zatímco Zhu Xi ztotožňuje lidskou přirozenost (mysl daa) s pořadající strukturou a odlišuje obojí od prosté lidské mysli, Lu Jiuyuan přímo ztotožňuje lidskou mysl a pořadající sstrukturu: „Mysl je pořadající struktura. *Xin ji li*. 心即理。)

Lu Jiuyuan:

Čtyři směry spolu s nahoře a dole se nazývají „prostor“. Minulost a budoucnost se nazývají „čas“. Prostor-čas je má mysl, má mysl je prostor-čas.

→ Lu Jiuyuan tedy hlásá totožnost lidské mysli a *li*, tj. hlásá přítomnost veškeré reality v lidské mysli (opět viz učení čínských buddhistických škol)

*Pokud člověk díky studiu pozná základ (tj. mysl a její totožnost s *li*), Šest kanonických knih nadále není nic než poznámky na okraj.*

→ Zhu Xi a Lu Jiuyuan → *lixue* 理學 a *xinxue* 心學